

ПРАКТИКА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦЯ (ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

Стаття присвячена розгляду питання історичного становлення поняття практики та практичного навчання у підготовці фахівців. Проаналізовано питання практики з точки зору суспільної діяльності людини і як складової навчально-виховного процесу.

Ключові слова: діяльність, практика, практична діяльність, практична підготовка.

Статья посвящена рассмотрению вопроса исторического становления понятия практики и практического обучения в подготовке специалистов. Проанализирован вопрос практики с точки зрения общественной деятельности человека и как составляющей учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: деятельность, практика, практическая деятельность, практическая подготовка.

The article is devoted to consideration of question of the history becoming of notion of practice and practical teaching in preparation of specialists. The question of practice is analysed from the point of view public activity of man and as a constituent of educational-educate process.

Key words: activity, practice, practical activity, practical preparation.

Практика – це діяльність, за допомогою якої людина змінює, перетворює світ. Важливо відзначити, що поняття «практика» не має однозначного тлумачення у філософії. Є вузьке розуміння поняття практики, котре зводиться до експерименту, що є, безумовно, недостатнім, бо людська практика – це не лише експеримент. У широкому розумінні практика розглядається як цілісна система діяльності людини, досвід усього людства. В такому контексті в поняття «практика» включається як наукова діяльність, так і матеріально-виробнича, соціальна, політична, революційна і т. д., тобто вся предметна, цілепокладаюча діяльність людини, що має своїм змістом освоєння нею природних та соціальних об'єктів. Крім вищезазначеного, практика посідає важливе місце в системі навчально-виховного процесу підготовки фахівців. Тому для глибшого усвідомлення її як необхідної складової формування спеціалістів варто розглянути особливості її теоретико-історичного аспекту становлення.

Метою даної статті є ретроспективний огляд дослідження проблеми практики як суспільної діяльності людини, так і складової навчально-виховного процесу.

Практика завжди є проблемою дослідження основ людського життя. Ретроспективний аналіз

наукових праць дає підстави стверджувати, що першоосновою пояснення слова «практика» було поняття «чинність» у значенні *статечність, порядність, гордість, моральний вчинок, добро, воля*, а згодом – *умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу*. Сам термін «практика» походить від грецького слова «praxis», що в перекладі означає «діяння», «активність», «діяльність».

Так давні греки, зокрема Сократ, Платон, Аристотель, розуміли практику як людську активність, діяльність, спрямовану на відповідну мету, на відшукування істини заради неї самої. На думку Аристотеля, саме в ході практичної роботи мають засвоюватися знання [1].

Два цілком протилежні підходи середньовічної філософії до практичної діяльності – теологічний і логіко-гностичний – породили різні погляди на практичну і пізнавальну діяльність людини.

У часи Відродження вперше «людина підноситься на такий рівень, коли вона спроможна сама творити себе й перетворювати природу відповідно до своїх уявлень про ідеал» [1, с. 453]. Проте сенс людської діяльності представники Ренесансу вбачали не в практичній діяльності, а в перетворенні світу через феномен творчості. Саме на цій основі і виникає проблема творчого пізнавального аналізу практики як філософської універсальної категорії.

Епоха Просвітництва по-своєму інтерпретувала розуміння практики періодів Античності й Відродження, пояснювала її як свідому моральну діяльність, відірвану від об'єктивної дійсності й побудовану на відчуттях (зовнішньому) та рефлексії (внутрішньому). Роль практики в ті часи зводилася до досвіду та експерименту. Високо оцінював значення експериментальних досліджень як процесу формування знань через досвід англійський матеріаліст XVII ст. Ф. Бекон: «...два людських стремління – до Знання і Могутності – воістину збігаються в одному й тому ж, а недоліки в практиці більшою мірою залежать від незнання причин» [2, с. 26].

Можна зазначити, що саме в педагогічному вченні Ф. Бекона про методи та їх розрізнення вперше як метод навчання педагогічних дій простежується педагогічна практика, яка реалізується у магістральному (метод настанов, що вимагає віри в слова) й ініціативному (розкриває і «оголює» корені і таємниці науки та спонукає піддати слова практичному застосуванню) [3].

До більш правильного розуміння сутності практики взагалі та деяких аспектів взаємовідношень практики і пізнання зокрема дійшов Г. Гегель, який вважав практику незмінною, постійною категорією, а відтак – джерелом пізнання, засобом, за допомогою якого можна довести правильність думок, понять, знань, науки. За вченням Гегеля, основною формою практики є діяльність (незважаючи на те, що у нього діють дух, мислення, думка). Філософ зазначав, що людина має «користуватися предметами практично, щоб задовольнити свої потреби і мету» [4, с. 265]. У філософському вченні Г. Гегеля про практику виділяємо суттєві її елементи або структурні складові: мету, цілеспрямовану діяльність, результат цілеспрямованої діяльності, які утворюють поняття практичної системності і послідовності. Але варто відзначити, що гегелівське поняття практики зводиться переважно до моральної діяльності.

Наприкінці XIX – на початку XX століття з розвитком науки, техніки, їх безпосереднім використанням в матеріальному виробництві, побуті людини ідеалісти практику почали ототожнювати з утилітарною діяльністю. Отже, видно, що практика, як філософська категорія, пояснює предметно-перетворюючу діяльність людей, спрямовуючи, насамперед, на задоволення їхніх матеріальних та духовних потреб. Але практика – це і чуттєво-предметна діяльність окремої людини, і спільна діяльність, досвід усього людства у його історичному розвитку. Практична діяльність за своїм змістом і за способом здійснення завжди має суспільний характер. Це багатогранна за змістом, складна і цілісна система, що включає такі компоненти, як мета, потреба, мотив, предмет, на який спрямована діяльність, засоби досягнення мети, результат діяльності.

Зазначимо, що взаємозв'язок пізнання і практики різноманітний і зумовлюється такими факторами:

- а) у практичній діяльності народжуються пізнавальні стосунки, що є основою практики і забезпечують її розвиток. Практичне ставлення людини до дійсності є первинним, основним і визначальним, тому що практика – основа існування та розвитку людини і суспільства в цілому;
- б) практика – це основа кожного пізнавального акту, розкриття законів та закономірностей природи і суспільства;
- в) практика виступає і рушійною силою пізнання, що дає необхідний фактичний матеріал, який підлягає узагальненню і теоретичній обробці; потреби, завдання поставлені практикою, служать стимулом розвитку науки;
- г) практика є сферою застосування знань, і в цьому розумінні вона – кінцева мета пізнання.

Практика об'єднує в собі об'єктивний світ і природу, що їх перетворює людська діяльність. Разом з тим відзначимо, що істинний зміст поняття «практика» розкривається згідно з поняттям «теорія». Теорія і практика – філософські категорії для позначення духовної та матеріальної сторін єдиного суспільно-історичного процесу. Отже, теорія і практика діалектично взаємопов'язані і складають єдність протилежностей. Крім того, у нерозривній єдності теорії і практики пріоритетна роль належить практиці. Теорія виникає у результаті практичних потреб.

Відоображуючи та узагальнюючи огляд минулого, теорія зосереджує і спрямовує зусилля на головному, допомагає знайти необхідні дійові та ефективні засоби досягнення практичних цілей, теорія і практика у навчанні – це дві органічно пов'язані сторони єдиного процесу пізнання.

«Практика – специфічно людська, свідомо, цілеспрямована, чуттєво-наочна діяльність. Будучи матеріальною, через свої передумови, засоби і кінцеві результати, вона здійснюється людьми, що володіють свідомістю, мисленням, знаннями і практично застосовують свої інтелектуальні здібності. Тому практика – єдність суб'єктивного і об'єктивного, свідомості і буття. Практика – основа пізнання і критерій істини» [5, с. 456].

Із вищезазначеного видно, що під практикою, перш за все, розуміється сукупна діяльність людства, весь його досвід у процесі історичного розвитку. Як за своїм змістом, так і за способом реалізації, практична діяльність має суспільний характер і виступає як цілісна система дій, є способом суспільного буття людини та специфічною формою його самоутвердження у світі.

Варто зазначити, що практика поряд із розумінням її як матеріальної, чуттєво-предметної, цілепокладаючої діяльності людини міцно утвердилася як частина навчально-виховного процесу, пройшовши складний і довгий період свого становлення. Почався цей процес із наслідування та дублювання професії батька сином. Наприклад, є згадки, що ще в Стародавньому світі за період фараонів – правління XVIII династії в долині річки Ніл підтримувалося наслідування професії батька, де

діти осягали ази спеціальності на практиці, спостерігаючи і дублюючи діяльність батька. Є приклади введення практики в навчання, які графічно збереглися на камені: рельєф V династії Давнього царства, де «зображений дорослий з двома ручками-тростинками для письма, який фіксує кількість зібраного зерна, а за ним стоїть хлопчик, який тримає писемний прибор у лівій руці і футляр для документів» [6, с. 65]. Це є одним із доказів існування на той час практичного навчання дітей, які, спостерігаючи, дублювали роботу дорослих і таким чином навчалися вести самостійно діяльність (рельєф гробниці Каемреху в Саккаре, на даний момент – Єгипетський музей). Є приклади текстів, які були знайдені в царському некрополі Дейр ель-Медини, в яких згадується про помічників писців, яких називали «херіа», що буквально переводиться як «підручні». В наукових колах висувуються думки, що це були «прастаршокласники», які готувалися до самостійної трудової діяльності шляхом навчання письма текстів на практиці [6, с. 70]. Такі зображення є і в інших гробницях, що підтверджує типовість такої «школи» для долини річки Ніл, де використовувалася практика під час навчання. Природно, що практика під керівництвом «майстра» – батька чи просто гідної людини – була найкращою школою. Це була основна форма навчання. Індивідуальний підхід у поєднанні з практикою і дещо суворими покараннями на той час були еталоном у навчанні. Залишилися також згадки у вигляді наскельних малюнків періоду Середнього царства в Єгипті, які зображають те, що дітей з ранніх літ залучали до практичної діяльності номархи, тобто вельможі, які таким чином намагалися зберегти спадкоємність влади в перехідний період. Варто зазначити, що в той час існувало залучення юного покоління до жертвних обов'язків, що, у свою чергу, давало можливість засвоювати досвід через практику.

У період Пізнього царства освіта все більше зосереджувалася в руках жерців. Давні школи знаходилися в «будинках життя» – так називалися приміщення храму, де проводилися важливі ритуали; зберігалися та копіювалися тексти релігійного, медичного та астрономічного змісту. До цієї діяльності обов'язково залучалися розумні юнаки, які на практиці письма здобували вміння та навички професійного писця. Навіть до сьогодення збереглося чимало копій такого письма.

Відомий оратор та педагог-мислитель Давнього Риму Квінтіліан наголошував на важливості практики у навчальному процесі, стверджуючи, що «за допомогою практичної форми навчання можна вирішувати завдання, які раніше мислилися лише в ідеалі, тобто суто теоретично» [6, с. 198].

У період Середньовіччя також зверталась увага на роль практик у навчання підростаючого покоління. Наприклад, у Євангелії є згадки про те, що особи, які хотіли стати учнями Ісуса,

повинні були на практиці впроваджувати новий вид благочестя, який був несхожий із ритуальними благочестями іудаїстської системи. Тобто застосування отриманих теоретичних знань на практиці досягнення благочестя вважалося цінним і таким, що могло наблизити до вчителя-Ісуса.

За період Відродження цікавим є підхід мислителя Дж. Локка, який зазначав, що «досягнення будь-якого позитивного результату можливе лише шляхом багаторазового виконання під керівництвом вихователя однієї і тієї ж дії, поки дитина не звикне робити це гарно» [7, с. 79].

Підтверджуючи вищесказане, відомий педагог епохи Відродження Я.А. Коменський зазначав, що «для досягнення загальної гармонії на основі освіти необхідно на практиці застосовувати деякі дидактичні принципи» [8, с. 427]. Він пояснює це тим, що в молодших класах варто застосовувати ігровий принцип, щоб учні, практикуючи отримані знання, розвивали «жагу до пізнання». Для старшого шкільного віку буде ефективним шкільний театр, де можуть програватися різні життєві ситуації, таким чином, діти зможуть отримати практичні навички та вміння вирішувати складні життєві ситуації.

Не менш цікавим є підхід Й.Г. Песталоцці, який при створенні «народної» школи основну увагу приділяв практиці в навчанні учнів. На думку вченого, дитина повинна володіти низкою ремесел, що в подальшому може забезпечити розвиток духовних, фізичних умінь та навичок. Й.Г. Песталоцці зазначає, що «велике значення відіграє така освіта, що збагачена практикою, пов'язана з життям, осмисленням особистого досвіду та спрямована на оволодіння засобами та прийомами мислення і дій» [7, с. 91].

У ХХ столітті на проблему практичної підготовки спеціалістів у процесі навчання почали вже звертати більшу увагу, розуміючи, що лише завдяки практичному навчанню можна отримати в майбутньому освіченого фахівця, який володіє не лише знаннями, а й високим рівнем професійних умінь та навичок. «Практична підготовка» використовується для визначення характеру навчання як складової частини професійної освіти, що відображає закономірності, зміст, методи і форми організації процесу формування умінь і навичок, який спрямований на формування здатності студентів до кваліфікаційної виробничої праці за обраною спеціальністю. Практика дає для студента систему можливостей, а саме: придбати первинний практичний досвід, познайомитися зі специфікою майбутньої професії та більш свідомо підходити до вивчення спеціальних дисциплін, оволодіння передовими методами діяльності, познайомитися з виробничими процесами, здійснювати безпосереднє спілкування з професіоналами-практиками – фахівцями вищої категорії у виробничих умовах, навчитися науково мислити та орієнтуватися у своїй майбутній практичній діяльності, перевірити свої знання, навчитися приймати правильні рішення в тій чи іншій виробничій ситуації та ін.

На думку В.А. Скакуна, «практика – складова частина навчально-виховного процесу, що передбачена навчальними планами і програмами, організована в реальних виробничих умовах (або близьких до них) з метою формування у студентів уявлення про конкретну професійну сферу, навчання практичним заняттям, навичкам і умінням, придбання досвіду самостійної роботи з обраної професії. Практика – одна із форм навчання, що сприяє застосуванню та закріпленню на ділі знань, отриманих теоретичних шляхом, і є невід’ємною складовою частиною процесу підготовки спеціалістів» [9, с. 29].

На думку науковців Г. Шамардіної, В. Васильєва, «практика – це короткий, але складний і напружений у психологічному плані відрізок професійно-трудої кар’єри майбутнього фахівця» [10, с. 12].

При підготовці фахівців різних рівнів практична підготовка має велике психологічне значення, зокрема:

- чергування розумової праці з фізичною діяльністю сприяє покращенню кровообігу, удосконалює м’язову систему, підвищує розумову працездатність;
- позитивне ставлення до праці, підготовки може виявлятися як життєва необхідність і як внутрішня потреба людини;
- під час роботи відбувається тренування різних аналізаторів, їх розвиток;
- практика стає критерієм засвоєння знань, перевірки їх якості і кількості;
- має місце удосконалення професійної уваги [11].

Російські дослідники, розглядаючи проблему практичної підготовки, зазначають, що «практика

для студентів покликана забезпечити якісну підготовку майбутнього спеціаліста до самостійного і творчого виконання основних професійних функцій» [12, с. 23]. Наковіці зазначають, що формування психолого-педагогічних властивостей особистості дипломованого фахівця обумовлено основними вимогами державного компоненту до обов’язкового мінімуму задач змісту і рівня їх підготовки. Основною ж метою практики студентів є формування цілісного уявлення про професійну діяльність, що розуміється не у вузьких рамках предмета, що викладається, а у всій повноті професії і готовності до виконання складних завдань та вирішення соціально-психологічних проблем клієнта.

А. Яворський наголошує на тому, що методологічною основою організації практичної підготовки фахівців повинен бути особистісно-діяльнісний підхід до процесу професійного становлення фахівця. Саме включення студента в різні види діяльності, що має чітко сформульовані завдання, і його активна позиція сприяють успішному становленню його як фахівця [13].

Отже, в якості висновку можна сказати, що практика – це рушійна сила розвитку людського суспільства і пізнання. Вона є глибинною основою багатозначних форм життєдіяльності людини. В той же час практика є невід’ємною складовою навчально-виховного процесу на етапі становлення фахівця, яка дає можливість сформувати професійно значимі уміння та навички. Практична підготовка, яка разом з теоретичною створює основу, є провідною частиною всієї професійної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кремень В.Г., Горлач М.І. Філософія: Підручник для вищої школи. – Х.: Прапор, 2004. – 736 с.
2. Бэкон Ф. Новый органон. – М.: Соцэкгиз, 1938. – 242 с.
3. Субботин А.Л. Фрэнсис Бэкон. – М.: «Мысль», 1974. – 175 с.
4. Гегель Г.Ф. Сочинения в XIV томах. – М.: Соцэкгиз, 1938 (Академия наук СССР. Ин-т философии). – Т. XII. Лекции по эстетике. Кн. I. – 471 с.
5. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз / В.П. Андрущенко, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, С.Д. Максименко, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоєва, Я.В. Цехмістер, О.В. Чалий / За ред. В.Г. Кременя. – К.: Наукова думка, 2003. – 853 с.
6. История образования и педагогической мысли в эпоху Древности, Средневековья и Возрождения: Учебное пособие / Под. ред. Т.Н. Матулис. – М.: Издательство РУДН, 2004. – 593 с.
7. Степашко Л.А. Философия и история образования: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2003. – 320 с.
8. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения: (в 2-х т.). – М.: Педагогика, 1982. Т. 2.
9. Скакун В.А. Преподавание курса «Организация и методика производственного обучения»: Методическое пособие. – М.: Высшая школа, 1984. – 168 с.
10. Шамардіна Г., Васильєва В., Долбишева Н., Чернявська Н. Адаптація студентів інститутів фізичної культури до професійної діяльності // Спортивний вісник Придніпров’я. – 2007. – № 2-3. – С. 11-15.
11. Поважна Л.І. Організація навчально-виробничої практики майбутніх фахівців сфери туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/pedtur33.htm.
12. Педагогическая практика по воспитательной работе: Учебно-методическое пособие для студентов старших курсов, преподавателей, руководителей практикой. – Пятигорск: Изд-во ПГЛУ, 2000. – 40 с.
13. Яворський А. Педагогічна практика – одна з найважливіших складових професійної підготовки майбутнього фахівця (соціального педагога) // Рідна школа. – 2000. – № 8. – С. 15-19.

Рецензенти: к.пед.н., доцент Клименюк Н.В.;
д.пед.н., професор Букач М.М.